

T AAL & CULTUUR

[T] **STERRENRESTAURANTS EN MCDONALD'S. OVER MARKTWERKING IN HET HOGER ONDERWIJS**

Dit is de bewerkte versie van de “keynote speech” die Geert Buelens heeft gegeven bij een debat over Vlaams-Nederlandse samenwerking in het hoger onderwijs in het Vlaams cultuurhuis de Brakke Grond in Amsterdam, waarvan u op pagina 187 een verslag vindt. Buelens reageert op twee stellingen: “Marktwerking stimuleert excellentie” en “Hoger collegegeld zorgt voor beter onderwijs”.

Wat ik hierna schrijf, is niet allemaal even sociaal wenselijk en politiek correct, dat besef ik. Maar wat mij betreft, is de tijd van de politieke correctheid voorbij. Waarmee ik uiteraard niet bedoel dat we elkaar opnieuw “neger” en “wijf” moeten noemen, maar wel dat de speeltijd voorbij is. Wie het vandaag goed voorheeft met de toekomst van onze cultuur mag zich niet langer zwijgend laten meevoeren door de consensus die geïncarneerd heet te worden door het beleid.

Het is een understatement te beweren dat Vlaanderen en Nederland erg van elkaar verschillen op het vlak van hoger onderwijs. De doceercultuur is heel anders, de organisatievorm nog meer. Ik geef slechts één voorbeeld: wij, het departement Nederlands van de Universiteit Utrecht, wilden

graag een gezamenlijke masteropleiding ontwikkelen met een Vlaamse universiteit. *Dutch Cultural Studies* had die moeten heten – bedoeld voor elke kunsthistoricus, planoloog, godsdiensthistoricus of welke culturele diplomaat dan ook die zich wilde verdiepen in de geschiedenis en actualiteit van de Vlaamse en Nederlandse cultuur. Op papier zag het er fantastisch uit: een semester onderwijs in Nederland, een semester in Vlaanderen, een semester stage. Maar: het Vlaamse decreet staat geen masters toe die anderhalf jaar duren. En de opleiding tweejarig maken, mocht dan weer niet van de Nederlandse kant, want die duur is voorbehouden voor zeer selectieve *research masters*. Een masteropleiding zonder stage zou nagenoeg geen studenten trekken. Tot zover ons mooie plan. Vrome wensen – daar schieten we niets mee op.

Het Europese hoger onderwijs zou één worden dankzij het Bolognadecreet, maar in de praktijk kwam daar bitter weinig van terecht.¹ Van Zürich tot Oslo en van Galway tot Boedapest drijft het *academici* tot wanhoop omdat ze verplicht worden hun onderwijs en onderzoek in een bureaucratische mal te gieten waar niemand om heeft gevraagd en waar vooralsnog niemand beter van is geworden. Wie durft er nog te praten over de eenheid van het hoger onderwijs, als zelfs de naburige universiteiten van Utrecht en Amsterdam er niet in slagen het eens

te worden over een academische jaarkalender en het aantal ECTS-studiepunten dat aan een vak wordt toegekend. Bologna was een besparingsoperatie, de eerste stap vooral ook naar de overlevering van het hoger onderwijs aan het bedrijfsleven. In Vlaanderen wordt dat vandaag nog min of meer gecamoufleerd, in Nederland zijn de maskers definitief afgevallen.

Waarmee natuurlijk niet gezegd is dat samenwerking niet zinvol zou kunnen zijn. Laat me hier schaamteloos voor mijn eigen vakgebied pleiten, iemand anders zal het niet in mijn plaats doen. Zoveel is me intussen wel duidelijk geworden. Dus: als we de studie van de Nederlandse taal, cultuur en literatuur willen beschermen, dan moeten we dat expliciet tot een prioriteit maken. Dat is het vandaag bepaald niet. Het aparte onderzoeksprogramma dat de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en het Vlaamse Fonds Wetenschappelijk Onderzoek (FWO) jarenlang hadden (het zogenaamde VNC), is een paar jaar geleden door NWO eenzijdig opgezegd, omdat ze de overheadkosten te groot vonden. Met andere woorden: het was een prutsprogramma, te klein voor de Ambitieuze Sterrenvaarders in Den Haag. Intussen, na fors Vlaams protest, kent het programma een minimale doorstart, waarbij de kans dat je geld krijgt echter zo klein is dat je beter op de Staatsloterij kunt spelen.

De mogelijkheid om voor de studie van de eigen cultuur geld te krijgen in Nederland is intussen überhaupt nagenoeg tot nul gereduceerd. Wetenschappelijk onderzoek is eerder dit jaar immers genationaliseerd en ondergebracht bij het ministerie van Economie en Innovatie. Het motto van minister Maxime Verhagen luidt (zonder ironie): “Van kennis naar kunde naar kassa”. In de praktijk betekent dit dat onderzoek in de toekomst enkel nog kan als een bedrijf het mee indient en financiert. Nadien krijgt dat bedrijf een dusdanige belastingaftrek dat dit beleid de facto neerkomt op het delokaliseren van de *research & development* van de bedrijven naar de universiteit. NWO en de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) als hoofdsponsor van Shell en Philips. En dit op kosten van de samenleving. Voor fundamenteel onderzoek is er nauwelijks plaats meer. Voor onderzoek naar de eigen geschiedenis en cultuur zo mogelijk nog veel minder. Verhagen duidde immers tien “topsectoren” aan waarbinnen het onderzoek zich hoort af te spelen. Water, logistiek, hightech en *agrofood* horen daarbij. Een van de tien gebieden ruikt vaagweg naar cultuur: *creative industries*. Niets mis met onderzoek voor de gamesindustrie en de urbanistische krachttoeren van Rem Koolhaas, maar mijn definitie van cultuur was toch altijd net iets ruimer. Blijkt dat ik gedwaald

heb, want zoals de top van mijn eigen universiteit het onlangs uitdrukte bij een vergadering waarin dit beleid werd gepresenteerd: “Zo hebben we dit met elkaar afgesproken.” Is dit het Nederland waarmee Vlaanderen zou moeten willen samenwerken?

U zult begrijpen dat in zo’n “kennis-kunde-kassa”-klimaat een pleidooi voor een verdere marktgerichtheid in het hoger onderwijs niet mijn eerste prioriteit is. Dat neemt niet weg dat er natuurlijk wel iets moet gebeuren. Heel kort geef ik hierna mijn analyse.

In toenemende mate blijken overheden niet meer bereid of in staat om het hoger onderwijs naar behoren te financieren. Intussen stijgt het aantal studenten in het hoger onderwijs heel sterk – deels demografisch te verklaren, deels vanuit een culturele misvatting dat enkel een hogeronderwijsdiploma het ticket voor een voorspoedig bestaan vormt.

Steeds minder geld voor steeds meer studenten impliceert onvermijdelijk onderwijs in grotere groepen, slechtere begeleiding, grotere uitval van studenten, meer verspilling van talent en tijd en middelen. De oplossing lijkt dan voor de hand te liggen: verhoog het inschrijvingsgeld en compenseer zo wat je niet langer uit Den Haag of Brussel krijgt.

Onzinnig is die gedachte niet, maar misschien slaan we toch een stap over. Ik ben ervan overtuigd dat het hoger onderwijs onder meer bezwijkt omdat het vol zit met studenten die er niets te zoeken hebben. Niet qua intellect, niet qua interesse, niet qua mentaliteit. Onze eerste opdracht zou dus kunnen zijn: geef die jongeren de opleiding waar ze wél geschikt voor zijn, buiten de universiteit. Toen onze samenlevingen nog zonder gêne in volksopvoeding geloofden, bestond er in Vlaanderen iets wat “maturiteitsproef” werd genoemd. Op het eind van de middelbare school werd getest of je eigenlijk wel geschikt was voor de universiteit. Die proef is afgeschaft en iedereen werd toegelaten tot het hoger onderwijs. Een absolute dwaling, lijkt me. Nu gaan er vooral in Nederland veel stemmen op – expliciet ook aan mijn universiteit – om strenger te selecteren: studenten moeten een matchingsgesprek krijgen (een soort speeddaten waarbij gecontroleerd moet worden of student en opleiding bij elkaar passen), studenten moeten een motivatiebrief schrijven. Maar waarom zou je de universiteiten achttienjarigen laten selecteren die ze slechts vijf minuten kennen, terwijl je die selectie ook zou

kunnen overlaten aan de school waar ze net zes jaar of langer hebben verbleven?

Ook met een lagere studenteninstroom zal een verhoging van het collegegeld allicht onvermijdelijk zijn. In Groot-Brittannië heeft men nu radicaal voor deze weg gekozen. In 2006 ging het inschrijvingsgeld van duizend naar drieduizend pond. Nu wordt het opnieuw verdrievoudigd: van drieduizend naar negenduizend. Negen keer duurder in vijf jaar tijd – zo snel kan het dus gaan. Naar Laaglandse normen zijn dit fenomenale bedragen. Het gevolg lijkt te zijn – zo schreef *The Guardian* op 28 november 2011 – dat de studenteninstroom met 15 procent daalt. De vraag is dan natuurlijk om welke 15 procent het gaat. En daar is het antwoord helaas even voorspelbaar: de lagere inkomens. Strikt genomen hoefde dat niet zo te zijn: het Britse systeem impliceert dat je de enorme studieschuld die je opbouwt pas moet afbetalen wanneer je een baan krijgt waarmee je bovenmodaal verdient. Op papier is dat heel verdedigbaar. De rijken betalen zo met terugwerkende kracht voor de opleiding die hun welgesteld maakte. Vandaag leven we eigenlijk in een asociaal systeem: er gaat immers veel belastinggeld naar de intellectuele ontwikkeling van de bovenlaag. Het Britse systeem lijkt, zo beschouwd, socialer. Er is echter een enorme schaduwzijde: het vooruitzicht op zo’n enorme schuldenberg lijkt in eerste instantie vooral sociaal zwakkere en armere mensen ervan te weerhouden te gaan studeren. Sociaal rijkere hebben er veel minder last van: ofwel zijn ze zo rijk dat ze zich deze verdrievoudiging makkelijk kunnen permitteren, ofwel zien ze in hun omgeving zoveel maatschappelijk geslaagden dat ze ervan overtuigd zijn dat het met hun ook wel goed komt.

Verlichte voorstanders van een substantiële verhoging van het collegegeld zeggen er meestal in één adem bij dat er een beurzenstelsel moet komen dat de toegankelijkheid van de universiteit voor minder goeude studenten moet garanderen. En dat is zeker zo. Maar bij mijn weten zijn we er in Vlaanderen en Nederland nooit in geslaagd een echt goed beurzenstelsel uit te bouwen. Nu de publieke middelen dramatisch dalen, is het welslagen van zo’n goedwerkend systeem minder gegarandeerd dan ooit tevoren. Dit wordt een van de grootste

opdrachten in het volgende decennium: hoe tegelijk de sociale toegankelijkheid én de kwaliteit van het hoger onderwijs garanderen? Zeer zeker moeten we daarover het debat aangaan.

Wie echter beweert de toverformule gevonden te hebben in de vrije markt verdient het grootste wantrouwen. Het gevolg zie je immers nu al volop in de VS: daar heb je prachtige elite-universiteiten naast massa-educatiefabrieken. Een handvol sterrenrestaurants en duizenden McDonald's. En we weten allemaal dat de huidige sociaal zwakkeren via McDonald's de meest zwaarlijvige generatie uit de geschiedenis zijn geworden.

GEERT BUELENS

Noot

(1) GEERT BUELENS, "Bom onder hoger onderwijs. Rendementsdenken en internationaliseren in het Bolognatijdperk", *Ons Erfdeel*, jaargang 49 (2006), nr. 1, pp. 3-17.
